

Esbjerg kommune har saaledes ved den gennemførte fredning haft det held paa en lille plet af Vestjyllands jord at sikre for eftertiden nogle af de 4000 aar gamle grave, der er de omtrent eneste spor af det folk, der da drog ind i Jylland, og hvis efterkommere vi formentlig er, og de dybe vejspor, der ogsaa markerer en tid, der nu er forbi. »Historisk samfund for Ribe amt« hilser med glæde fredningen og takker Esbjerg kommune og de mænd, paa hvis initiativ den kom i stand.

Niels Thomsen.

Stenderup Fællesmark

Når man i vore dage kører eller cykler fra Gørding til Stenderup, ser man kun dyrkede marker og veldrevne landbrug. Kun et par små lyngtotter ved den næsten forsvundne Fonager mose minder en om fortiden; men for 100 år siden var der temmelig store hedestrækninger mellem de to byer. Fonager mose var da meget større, og når man havde passeret Stårup, bredte Stenderup fællesmark sig som en øde hedestrækning, der kun kunne afgive næring til nøjsomme fåreflokke. Heden dannede skel mellem to herreder, Gørding herred og Malt herred; så de to forannævnte landsbyer havde tilknytning til hver sin side og havde næppe meget med hinanden at gøre.

I fællesskabets tid, da bønderne i Stenderup var fæstebønder under Sønderskov, har fællesmarken vel svaret til sit navn. Den lå da hen til fælles afbenyttelse for hele Stenderup by. Her kunne en-

hver hente lyng og lyngtørv til brændsel, og her drev de store fåreflokke om under opsigt af byens hyrde eller hyrdedreng. Men så ramtes Stenderup by af en katastrofe. En vældig ildebrand lagde den øde, og den blev aldrig opbygget mere i sin oprindelige skikkelse. Jorderne blev udskiftede, og kun en del af gårdene blev liggende i byen. Endnu går der sagn om den store brand, og man fortæller med en vis lune, at herremanden fra Sønderskov red tre gange rundt om byen for at standse ilden. Så fik han også bugt med den — alle gardene var nemlig nedbrændt!

Også heden på fællesmarken blev udskiftet. Hver ejendom fik en lang smal strimmel hede, som fortsat blev benyttet til skæring af hedetørv; men i 1852 drejedes skæbnens hjul igen for fællesmarkens vedkommende. En håndværker fra Stenderup købte en af parcellerne, som tilhørte hans svigerfader. Jordlodden var ikke bredere, end at der netop kunne ligge et hus på den; men desto mere var der i længden.

Den pågældende håndværker hed Søren Pedersen (Grejsen) og var født i Jernved sogn 1820. Han var uddannet som snedker og nedsatte sig som sådan i Stenderup, hvor han blev gift med en landmandsdatter, Mette Marie Jørgensdatter. Det manglede ikke på spottende bemærkninger, da det unge par efter i flere år at have boet i hustruens hjem, satte bo på den vildende hede. Bymændene mente, det var det rene vanvid; men Søren Pedersen gjorde snart deres udtalelser til skamme.

Det var ikke Søren Pedersens agt at forlade håndværket, og det skulle vise sig, at det var ingen dårlig idé at drive landbrug og håndværk i for-

ening. Jorden var slet ikke så ringe, som de gode Stenderup-mænd vilde gøre den til. Der var mergel i undergrunden, og Søren Pedersen var ikke bange for at gå i gang med arbejdet. Den ene parcel blev snart for lille, og efterhånden købte han 15 andre. Den dag i dag består ejendommens tiliggende af 16 matrikelnumre. Sten var der nok af i den nybrudte hedejord, og de kunde undertiden være slemme nok at faa flyttet. Engang stødte Søren Pedersen på et vældigt eksemplar, da han gik og pløjede. Stenen var for stor at flytte; men den blev sprængt i mange stykker, og af de bedste stykker formede han nogle smukke, søjleformede indfatningssten, som han satte i række foran stuehuset. Mellem stenene blev der ophængt jernkæder. Sådanne sten og jernkæder ser man foran flere vestjydske gårde og især foran egnens gamle kroer. Det er vistnok en ægte vestjydske form for udsmykning, og det må siges, at den virker godt i arkitektonisk henseende. Stenene foran Søren Pedersens (nu Anton Grejsens) ejendom er siden kommet ud af lave ved træernes opvækst. Søren Pedersen havde nemlig betinget sig, at de aske, han plantede foran huset, aldrig måtte fældes.

Man skulle egentlig synes, at det var arbejde nok for en mand at skabe en god lille gård af den bare hede; men som det allerede er nævnt, sagde Søren Pedersen ikke farvel til håndværket, da han flyttede ud på heden. At han byggede sin egen gård, er en selvfølge; men i årenes løb opførte han en mængde andre bygninger på egnen. Af større arbejder, han har forestået, kan nævnes Stenderup skole og Bækbølling præstegård. På Stenderup fællesmark byggede han ikke mindre end 16 ejen-

domme. De var ikke alle lige store. I et hus, der nu er nedbrudt, boede en mand, der hed Lærke. Det hus bestod kun af et lille køkken og et sovekammer, hvor der kun var plads til to senge, der var muret op fra væg til væg. Jo, så var der da også en forstue; men den måtte tjene som opholdsstue for koen. Hos Lærkes havde de et kalveskind, som de brugte i stedet for dejgtrug. I det æltede man kagedejg, og tit havde man pandekagedejg liggende parat i skindet, så man kunne traktere de, der kom på besøg, med pandekager. Om et andet hus fortælles det, at det blev bygget på een dag — nemlig en søndag.

De sten, Søren Pedersen anvendte til sine bygninger, brændte han selv. På marken syd for ejendommen havde han ladet indrette en teglovn af den slags, man i forrige århundrede anlagde på åben mark (jvf. Salomon Frifelt og T. Tobiassen Kragelund: »Teglstensbrokker i en Plovfure«). Leret blev mest taget fra hans egen mark; men der måtte dog blandes federe ler i, som blev hentet andetsteds. Stenene blev strøget i en form med plads til to sten. Til arbejdet brugtes mest kvinder. Teglovnene har sikkert været samlingsplads for egenes beboere, når der skulle våges over ilden, og mange historier er fortalt her; det er måske ikke helt tilfældigt, at en af sønnesønnerne er en god fortæller, der sidder inde med en bunke anekdoter.

Søren Pedersen købte sit tømmer i rå tilstand, og i perioder, hvor der ikke var så meget at bestille, blev de tykke stammer så savet ud i brædder og bjælker i en savgrav eller et lad. Værst var dette arbejde for læredrengen, der måtte stå nede i savgraven og trække, medens savsmuldet dryssede

ned over hans hoved. Når brædderne var savet ud, skulle de høvles. Til den grovere afhøvling brugtes en stor høvl, der kunne trækkes af to mand. En sådan høvl kaldtes for en ko. I stedet for horn var den forsynet med en tværpind, der gik gennem den forreste ende af »stokken« og ragede ud til begge sider. I denne pind trak den forreste svend, medens den bageste skød på »hælen«. Søren Pedersen havde i regelen flere svende i arbejde.

Da børnene voksede til, skulle der også gøres udvej for dem. Til den ene søn købte han jord og byggede en lille gård tæt norden for sin egen gård, som han afhændede til en anden søn, Jørgen Grejsen, dog ikke for selv at opgive landbruget; thi han købte nu jord til oprettelse af en tredje ejendom, og efter opførelsen af de nødvendige bygninger flyttede han over på den. Endvidere byggede han for tre svogre.

Et af de første huse, der blev bygget på fællesmarken, var smedjen. I 1848 deltog en ung slesviger, Chr. Kaul, i krigen på oprørernes side. Han kom dog snart på andre tanker; thi i 1864 kæmpede han lige så ivrigt på dansk side, og efter krigen nedsatte han sig som smed på fællesmarken. Smedjen blev indrettet i en lille hytte, hvor der ikke var plads til andet. I ca. 3 år boede smedefamilien i en primitiv lejlighed i den nordre ende af Søren Pedersens staldlænge, til der blev råd til at opføre et stuehus. Kauls slægt har siden resideret i smedien, der nu er moderniseret.

Det var særprægede mennesker, der satte bo på fællesmarken. En af de mest kendte var »æ kou-smed« eller »Eskild kousmed«. Det navn havde han fået, fordi han gav sig af med at kurere dyr, især

køer. »A ska nok kurier dig, bette muer«, sagde han gerne til den syge ko, når han gik i lag med den; men under kuren bandede han fælt. Det var han for resten ikke ene om.

Den sidste original fra fællesmarken døde for en del år siden. Det var en gammel pige, som man kaldte Owel. Hun gik altid meget aparte klædt i spraglet tøj og med en stor kyse på hovedet. Engang havde hun arbejdet på Gørdinglund, og da hun søndag morgen skulle hjem, gik hun ind i kirken og satte sig til at synge. Lidt efter kom rengøringskonen for at gøre rent, og hun blev så rædselsslagen, at hun hentede præsten. Denne var åbenbart ikke så modig, som de gamle præster ellers havde ord for at være; thi han sendte bud efter sognefogeden, der med et »i lovens navn« trådte ind i kirken. Han blev lidt flad, da Owel i det samme vendte sig om; men historien blev værst for rengøringskonen. Hun blev afskediget, fordi hun gjorde rent i kirken på en helligdag.

Owel ernærede sig ved vævning. Når hun havde vævet en del tøj, drog hun på farten for at få det solgt. Engang kom hun til jernbanestationen i Gredstedbro og spurgte efter mejeribestyreren. Stationsforstanderen troede, hun var sindssyg og ringede til sognefogeden i Føvling sogn; men her fik han at vide, at Owel nok skulle klare for sig selv. Hun var klog nok; men hun ville gerne drille folk, og hendes udseende kunne nok give anledning til mistanke.

På fællesmarken boede der også en mand, der gik under navnet »store Simon«. Engang spurgte præsten i Føvling ham, hvorfor der var så mange store folk der vesterude i sognet. Simons svar kom

omgående: »Jow, det ska a sej Dem, hr. pastor! Når man sår korn, flyver de største kerner altid længst væk, å derfor er æ stue Borremand i Stenderup, å stue Nis er o Gørding Bjerre; men stue Simon fløw hiel ud o æ fællesmark«.

Der er forandret meget på fællesmarken, siden de første pionerer flyttede derud. Enkelte af de huse, Søren Pedersen byggede, er helt forsvundne. Andre har fået nyere tilbygninger, og heden er helt borte. Ved Søren Pedersens første ejendom er i hvert fald stalden ombygget for en 45 år siden; men ejendommen er endnu i slægtens eje. Da sønnen, Jørgen Grejsen, døde for ca. 25 år siden, overgik den til sønnesønnen Anton Grejsen, og flere af slægten har ejendomme i nærheden. Søren Pedersen nåede at se gode resultater af sit livsværk, og i vore dage er der ingen, der kimser ad befolkningen derude på fællesmarken.

M. A. Ebbesen.

En gammel sørøverhistorie

I august 1531 strandede en af den landflygtige konge Christian II's kapere Jens Teckeler ved den sydlige kyst af Norge. De fleste af mandskabet, som frelste sig i land, blev henrettet efter befaling af lensmanden på Akershus Mogens Gyldenstjerne. Jens Teckeler og hans skipper *Peder Andersen fra Ribe* undkom dog til Karlsborg.¹⁾

Således beretter C. F. Allen i en fodnote side 296

¹⁾ Lidt nord for Götaelvens munding i Bohuslen, som dengang var dansk.